

Žarka Svirčev

Instytut Literatury i Sztuki, Belgrad

Projekt tłumaczeniowy Albatros

ABSTRAKT: Artykuł przedstawia koncepcję tłumaczeniową Biblioteki Albatros (1921), najbardziej znaczącego projektu współczesnych serbskich modernistów i pisarzy awangardowych. Koncepcja ta jest paradygmatyczna w obrębie modernistycznych tendencji twórczych i programów międzywojennych. Praktyka translatorska Albatrosa stanowi wzorzec dla bardziej kompleksowego myślenia o poetyckich innowacjach literatury serbskiej po I wojnie światowej. Co więcej, platforma translatorska Albatros pozwala nam rozważyć koncepcje nowoczesności/modernizmu, peryferii/centrum oraz literatury światowej w kulturze serbskiej lat dwudziestych.

SŁOWA KLUCZOWE: Biblioteka Albatros, przekład, literatura serbska, repertuar literacki, literatura światowa.

Koncepcja programowa biblioteki Albatros

Biblioteka Albatros została założona w 1921 roku w Belgradzie w ramach wydawnictwa Sveslovenska knjižarnica. Jej redaktorami byli Stanislav Vinaver (1891–1955) i Todor Manojlović (1883–1968). Podczas krótkiego funkcjonowania, biblioteka Albatros wydała pięć książek: Miloša Crnjanskiego (1893–1977) *Dnevnik o Čarnojeviću* (Dziennik o Čarnojeviciu), Stanislava Vinavera *Gromobran svemira* (Błyskawica kosmosu), Rastko Petrovicia (1898–1949) *Burleska gospodina Peruna boga groma* (Burleska pana Peruna, boga piorunów), Josipa Kulundžicia (1899–1970) *Lunar*, oraz opowiadania Poego. Ze współczesnej perspektywy widać, że począwszy od redaktorów, a skończywszy na publikowanych autorach, Albatros zgromadził najważniejszych modernistycznych i awangardowych autorów kultury serbskiej, którzy dziś są pisarzami kanonicznymi. Co więcej, wydania Albatrosa uznawane są dziś za książki kluczowe w procesie zmiany paradygmatów poetyckich po I wojnie światowej. Obecnie jednak książki te są badane i interpretowane głównie w obrębie opusów autorskich lub pewnych stosunkowo wąsko zakreślonych tematów, takich jak poetyka, gatunki, czy relacje intertekstualne.

Dekontekstualizacja książek Albatrosa marginalizuje jednak bibliotekę, w ramach której się ukazały, a więc fakt, że były one częścią szerszej sieci działań i zbiorowej organizacji. Rozpatrywanie tych publikacji w kontekście Biblioteki jako projektu, z precyzyjnie opracowanym i sformułowanym programem, pozwala na dokładniejszą projekcję strategii działania i interwencji modernistów i awangardowych twórców w obszarze literatury i kultury. Dlatego też, gdy spojrzymy na publikowane książki kontekstowo, w ramach paratekstowej sieci Biblioteki Albatros, która tworzy jej platformę programową, wyraźniej dostrzeżemy zakres

działań i praktyk autorów, które poza tymi ramami nie są dostatecznie rozpoznane jako konstytutywne. Jedną z takich praktyk jest tłumaczenie.¹

W zapowiedzi programowej Biblioteki, którą można zaliczyć do ważnych tekstów programowych modernistycznych autorów lat dwudziestych, redaktorzy zwracali uwagę, że

Jej ideał artystyczny otwiera nowe widoki, perspektywy i ogólnie wzmacnia życie duchowe w naszej najnowocześniejszej literaturze. Jej znaczenie dla przyszłości staje się już dziś historycznie ważne. Wyklucza ona powierzchowną rozrywkę i skąpą dydaktykę, a dostarcza nowym pokoleniom *dział intuicyjnych*, w których ukazany jest cały człowiek i cała dusza. Jej program wibruje od biologii do muzyki i niesie nowe dzieła poetyckie, refleksyjne, dramatyczne i filozoficzne, a także arcydzieła literatury światowej, ponieważ tworzy nowy rytm i nowy kierunek w naszym życiu literackim.²

Biblioteka pomyślana jest jako szeroki projekt emancypacyjny, który ma zreformować różne aspekty życia, które spotykają się w sferze duchowości. Kluczowym pojęciem, które jest również graficznie uprzywilejowane, jest intuicja. Jest to topos tekstów programowych i manifestów, które ukazywały się bezpośrednio po I wojnie światowej, a Stanislav Vinaver był jednym z kluczowych autorów w kulturze jugosłowiańskiej początku lat dwudziestych którzy propagowali filozofię Bergsona.

Proklamacja Biblioteki Albatros intertekstualnie opiera się na tekstach programowych i artykułach autorów, których prace zostały opublikowane lub były przeznaczone do publikacji na jej łamach. Oprócz autorów których książki zostały wydane, w Albatrosie swoje prace mieli publikować również Ivo Andrić, Todor Manojlović, Ranko Mladenović, Sibe Miličić, Stanislav Krakov, Ivo Ćipiko, Milan Begović, Isidora Sekulić, Tin Ujević, Boško Tokin, oraz Svetislav Stefanović. Plany te nie zostały jednak zrealizowane z powodów finansowych. Mimo to w świadomości ówczesnych badaczy Biblioteka Albatros stanowiła ważny fakt życia literackiego. W recenzji trzech pierwszych książek Albatrosa anonimowy krytyk zawarł stwierdzenie, które z punktu widzenia literacko-historycznego jest aktualne do dziś: „Każda z tych książek sama w sobie jest wydarzeniem w naszej literaturze, a wszystkie razem potwierdzają silny, dynamiczny,

¹ Stanislav Vinaver jest jednym z najbardziej płodnych i znaczących serbskich (jugosłowiańskich) tłumaczy XX wieku. Tłumacząc z francuskiego, angielskiego, czeskiego, polskiego, rosyjskiego i niemieckiego, Vinaver przełożył, przytaczam wybiórczo, następujące dzieła: *Gargantua i Pantagruel*, *Tristram Shandy*, *Alicja w Krainie Czarów*, *Przemyślenia Tomka Sawyer*, *Jankes na dworze króla Artura*, *Przemyślenia dobrego wojaka Szwejka podczas wojny światowej*, *Cierpienia młodego Wertera*, *Baśnie tysiąca i jednej nocy*, wybrane wiersze Francois Villona, Alexandra Bloka, niemieckiego romantyzmu i in. Ž. Svirčev poświęcił twórczości translatorskiej Vinavera jeden rozdział w monografii na temat badań porównawczych. Ž. Svirčev, 2017: *Vinaverova književna republika*. Beograd, Službeni glasnik, s. 209–279.

² *Biblioteka Albatros. Urednici Stanislav Vinaver i Todor Manojlović*. W: S. Vinaver, 2012: *Čardak ni na nebu ni na zemlji*. Beograd, Službeni glasnik, s. 32.

spontaniczny ruch literacki, który po wojnie ogarnął cały świat i w tych książkach, w pozytywny artystycznie sposób, znalazł wyraz w naszej literaturze”.³

Projekt tłumaczeniowy Albatros

Już sama nazwa Biblioteki (i winieta – rysunek albatrosa autorstwa Petara Dobrovicia) wprowadza nas w horyzont translatorski i recepcyjny, jaki chcieli ukształtować redaktorzy. Cytatowe nawiązanie do Charlesa Baudelaire'a jest znaczącym gestem przywiązania do tradycji artystycznych, które były marginalizowane w dominującym przed wybuchem I wojny światowej serbskim dyskursie literacko-krytycznym. Nazwa Biblioteki jest rodzajem przekładu Baudelaire'a na nowe ramy poetyckie i wartości w literaturze serbskiej. Podobnie uczynił Todor Manojlović z tekstem „O poezji, jej kryzysie i odnowie w XIX wieku”, który otwierał numer czasopisma *Kritika* poświęcony belgradzkiej wspólnocie literackiej „Alfa”. Tekst Manojlovicia jest polemiczną odpowiedzią na dominujący do I wojny światowej dyskurs literacko-krytyczny, reprezentowany przez niekwestionowane autorytety, profesorów Uniwersytetu Belgradzkiego. Manojlović polemizuje zwłaszcza z kategoriami moralne/niemoralne oraz zrozumiałe/niezrozumiałe, w ramach których poezja Baudelaire'a była negatywnie postrzegana. Manojlović zaznacza, że ideałem jego pokolenia jest „odrodzenie poezji poprzez zerwanie z każdą doktryną, wyzwolenie od każdego pozaartystycznego, narzuconego z zewnątrz kryterium i autorytetu, poprzez powrót do czystej i spontanicznej indywidualnej wrażliwości czy intuicji”.⁴

Nazwa Biblioteki ilustruje nie tylko interwencje w celach (auto)poetyckich, ale zawiera także szersze implikacje kulturowe. Jest to paratekst, który profiluje wiele aspektów programowych Biblioteki: stosunek do tradycji, rozumienie nowoczesności, czyli modernizmu, reinterpretację odbioru literatury i kultury francuskiej/zachodniej. Doświadczenie I wojny światowej i powstanie Królestwa Serbów, Chorwatów i Słoweńców poruszyło na nowo, w ostrzejszej formie, kwestię definiowania tożsamości kulturowej. Jeden z najbardziej kontrowersyjnych obszarów w tym procesie został wskazany przez Vinavera w eseju napisanym w latach 30:

³ Anonim, 18.12.1921: Biblioteka Albatros. „Vreme”, s. 2.

⁴ T. Manojlović, 1921: *O poeziji i njenoj krizi i obnovi u 19. veku*. „Kritika”, 11/12, s. 390.

Od początku naszej najnowszej literatury jeden podstawowy problem został rozwiązany, czy nam się to podoba, czy nie: jak uczynić nasze pole literackie Europą, w pełnym, głębokim sensie tego słowa. Stosunek do nowoczesnej kultury zachodniej wśród naszych reprezentatywnych pisarzy jest różny: niektórzy odrzucają ją w imię starych, patriarchalnych wartości; niektórzy akceptują ją, ale z ciężkim sercem, z wahaniem i stagnacją; niektórzy przyjmują ją do końca, do niewolniczego i pustego naśladownictwa.⁵

Upadek duchowego pionu cywilizacji europejskiej z jednej strony, oraz konglomerat wzorców i wpływów kulturowych (orientalnych, śródziemnomorskich, środkowoeuropejskich itd.) w nowo powstałym państwie z drugiej, wzmagał dialog o samookreśleniu się kulturowych fundamentów rodzącego się społeczeństwa. Jedną z odpowiedzi i propozycji postaw wobec nowoczesnej kultury zachodniej dostarczyła Biblioteka Albatros w swoim programie tłumaczeniowym.

Wśród autorów arcydzieł literatury światowej, które miałyby być przedstawione w „nowych, współczesnych i artystycznych przekładach”, redaktorzy wymieniają Apollinaire'a, Allana Edgara Poego, Barbe d'Orvi, Baudelaire'a, Walesa, Whitmana, Gide'a, Suareza, Flauberta, E.T.A. Hoffmana, autorów, którzy „pozostają w zgodzie z naszym ruchem i naszymi celami”.⁶ Po latach jeden z redaktorów Biblioteki zaświadczy o pośredniczącej i poetycko modelującej roli projektu wydawniczego, podkreślając, że jego celem było przeformułowanie recepcji literatury europejskiej w Królestwie Serbów, Chorwatów i Słoweńców: „Chcieliśmy w tej bibliotece publikować wszystko, co ciekawe w naszej powojennej literaturze, a także najlepsze rzeczy pisarzy światowych, oczywiście dobrane według kryteriów 'powojennych'. [...] Nie chcieliśmy, jak nasi poprzednicy, poprzestać na Sully Prudhomme'ie, Heredii i Lansonie”.⁷

Lista autorów przeznaczonych do przekładu wskazuje na ideę diachronicznego przeglądu literatury europejskiej (światowej). Dziewiątą planowaną książką w Albatrosie był *Dekameron* w przekładzie Sibe Miličicia. W zapowiedzi tej książki zamieszczono krótką notę o dziele: „To dzieło Boccaccia, o klasycznej formie i motywach niezmiennie nowoczesnych na przestrzeni wieków, ukazuje się po raz pierwszy w naszym kraju w artystycznym przekładzie, pełnym smaku, pełnym swoistego ducha i stylu Boccaccia”.⁸ W tej krótkiej notce uwypuklono termin, który niewątpliwie był jednym z kluczowych kryteriów wyboru dzieł do tłumaczenia – *nowoczesność*. Jeśli pójdziemy za podpowiedzią Adriana Marina, że „nowoczesność stanowi

⁵ S. Vinaver, 2012: *Pesnički modernizam*. W: *Odrbrana pesništva*. Belgrad, Službeni glasnik, s. 13.

⁶ Biblioteka Albatros. Urednici Stanislav Vinaver i Todor Manojlović..., s. 32.

⁷ T. Manojlović, 1987: *Sećanje na književni Beograd pre četiri decenije*. W: *Osnove i razvoj moderne poezije*. Belgrad, „Filip Višnjić”, s. 305.

⁸ Biblioteka Albatros. Urednici Stanislav Vinaver i Todor Manojlović..., s. 35. Renesansowa kultura śmiechu jest jednym z poetyckich filarów *Burleska gospodina Peruna boga groma* Rastko Petrovicia, wydane przez Bibliotekę Albatros.

pojęcie ramowe, którego treść jest historycznie uwarunkowana, geograficznie umiejscowiona i szczególnie zniuansowana”⁹, na podstawie esejów redaktorów możemy stwierdzić, że modernizm poetycki oznacza dla nich zarówno poetycką samoświadomość, jak i krytyczną refleksję nad tradycją.

Nowoczesność jest wolna od chronologicznej fiksacji i oznacza szczególne doświadczenie rzeczywistości, które kształtuje świadomość artystycznie wyrażanej sytuacji epokowej. Na pytanie, czym jest tradycja, Manojlović odpowiada, że jest to „poczucie, świadomość ciągłości naszego życia [...] o naszym bliskim związku z przeszłością, której doświadczenia, wiedza i przykłady wyjaśniają i oświetlają przyszłość”.¹⁰ Przeszłość jest modelowym czynnikiem w dialektyce innowacji. Odwołując się do własnego horyzontu twórczego, Manojlović przypisuje tradycji, aktywnemu działaniu przeszłości poprzez medium świadomości i pamięci, rolę „czynnika warunkującego i przewodzącego” ewolucję i odnowę.¹¹ Przywilej nadany literaturze tłumaczonej przez redaktorów Albatrosa, czyli wybór arcydzieł według „kryteriów powojennych”, potwierdza tezę Itamara Evena-Zohara, że literatura tłumaczona pełni aktywną rolę w kształtowaniu polisystemu literackiego kultury docelowej, wprowadzając nowy repertuar w momentach zwrotów i kryzysów w polisystemie,¹² jak to miało miejsce bezpośrednio po I wojnie światowej w literaturze serbskiej/jugosłowiańskiej.

Pierwsza książka opublikowana w Albatrosie, *Dnevnik o Čarnojeviću* Miloša Crnjanskiego, ilustruje wskazaną drogę literackiego pośrednictwa: przekład, poszerzenie repertuaru literackiego, twórczy odbiór. Innymi słowy, idąc po linii chronologicznej, to, że powojenni moderniści postrzegali publikację literatury tłumaczonej jako jedną z najbardziej owocnych mikro-instytucji interwencji literackiej, oraz że konieczne było stworzenie sieci współpracy, aby uzyskać dostęp do polityki translatorskiej/wydawniczej, a tym samym do repertuaru literackiego, potwierdza przykład *Listopada* Gustave’a Flauberta. *Listopad* został przetłumaczony przez Tina Ujevicia, współpracownika Biblioteki Albatros, ukazał się w 1920 roku, a opatrzył go wstępem Miloš Crnjanski.

Przedmowa Crnjanskiego stanowi preludium do zrozumienia powieści Flauberta, ale także jego własnej poetyki powieściowej, którą potwierdzi intertekstualnym dialogiem z *Listopadem* w *Dnevniku o Čarnojeviću*. Zrozumiałe jest zatem, że w zapowiedzi

⁹ A. Marino, 1997: *Moderno, modernizam, modernost*. M. Dan, Z. Tomić, przeł. Belgrad, Narodna knjiga-Alfa, Belgrad, s. 48.

¹⁰ T. Manojlović, 1997: *Tradicija i doktrina*. W: *Novi književni sajam*. Zrenjanin, Gradska narodna biblioteka, s. 16.

¹¹ Tamże.

¹² I. Even-Zohar, 1997: *Polysystem studies*. „Poetics Today”, 1, s. 47.

Dnevnika o Čarnojeviću w Bibliotece Albatros napisano, nawiązując do słów Crnjanskiego dotyczących *Listopada*, że „napisana lirycznie powieść Crnjanskiego reprezentuje nowatorską formę wyrazu i odpowiada nowoczesnym gustom dzisiejszej publiczności literackiej”.¹³ Przekład powieści Flauberta miał na celu wypełnienie próżni, czyli wprowadzenie nowości do serbskiego/jugosłowiańskiego polisystemu literackiego, a o stopniu jego innowacyjności być może najlepiej świadczy ponownie *Dnevnik o Čarnojeviću* Crnjanskiego. Mianowicie Crnjanski bezskutecznie próbował opublikować *Dnevnik* w znanych czasopismach i wydawnictwach – powieść doczekała się tylko jednego wydania, zanim trafiła do dzieł zebranych w Bibliotece Albatros, redagowanych przez osoby literacko bliskie Crnjanskiemu.

Ważnym proto-tekstem dla projektu translatorskiego Albatros jest inny tekst, napisany przy okazji tłumaczenia *Listopada* Flauberta. Jest to recenzja zatytułowana „Pewne święto literackie” napisana przez Stanislava Vinavera.¹⁴ Tekstem tym Vinaver rozpoczyna debatę, którą w kolejnych dekadach będzie prowadził z niesłabnącą intensywnością z instytucjami, które przywłaszczają sobie władzę w tworzeniu i utrzymywaniu monopolu w polityce kulturalnej (translatorskiej). Tekst „Pewne święto literackie” można traktować jako tekst programowy tłumaczeń Vinavera, ponieważ zawiera on kluczowe idee, które Vinaver będzie rozwijał podczas swojej kilkudziesięcioletniej praktyki translatorskiej. Vinaver wykracza poza tradycyjne postrzeganie tłumacza jako rzemieślnika, czyli tłumaczenia jako mechanicznego procesu przenoszenia znaczenia z jednego języka na drugi. Tłumacz to ktoś, kto zarządza spotkaniem między własną kulturą a kulturą, z której pochodzi przekładane przez niego dzieło, ktoś, kto podchodzi do kultury oryginału i kultury docelowej z pozycji hermeneutycznych. Tekst ten podkreśla również znaczenie nieprzetłumaczalnego w procesie przekładu. To, co nieprzetłumaczalne, zdaniem Vinavera, krystalizuje różnice kulturowe, otwiera możliwość dialogu między kulturą oryginału i kulturą docelową, dialogu, w którym nie dąży się do wymazania czy zniesienia różnic, ale do wygenerowania nowej jakości powstałej dzięki ich przenikaniu się.

Susan Bassnett zwięźle sformułowała istotę współczesnych studiów nad przekładem, pisząc, że „przekład nie jest tylko transferem tekstów z jednego języka do drugiego, ale słusznie postrzega się go jako proces negocjacji między tekstami i między kulturami, proces, podczas którego dochodzi do wszelkiego rodzaju transakcji zapośredniczonych przez osobę tłumacza”, dodając, że tłumacz jest tym, który zarządza procesem mediacji poprzez akt twórczego

¹³ *Biblioteka Albatros. Urednici Stanislav Vinaver i Todor Manojlović...*, s. 33.

¹⁴ S. Vinaver, 2012: *Jedan književni praznik*. W: *Videlo sveta*. Beograd, Službeni glasnik, s. 345–347.

przepisywania tekstów źródłowych na kulturę docelową.¹⁵ Vinaver był tego świadomy, gdy pisał „Pewne literackie święto”. Również później Vinaver nie pojmował przekładu wyłącznie w kategoriach wierności i/lub ekwiwalencji, ale od swych translatorskich początków dostrzegał hermeneutyczny charakter i dalekosiężne procesy epistemologiczne, którymi nasycony jest przekład, a których rezultaty w kulturze docelowej przejawiają się w różnych sferach. Tłumacz staje się potężnym pośrednikiem w modyfikowaniu i obalaniu istniejących kanonów literackich i kulturowych.

Pierwszą wydaną w Bibliotece Albatros książką z kolekcji arcydzieł światowych jest zbiór opowiadań Poego *Opowieści tajemnicze i szalone* w przekładzie Svetislava Stefanovicia. W przedmowie Vinaver podjął próbę interpretacji „złożonego i dziwnego organizmu” sztuki narracyjnej Poego, ale także zwrócił uwagę na to, że translatorskie przedsięwzięcie oznacza, iż także w języku serbskim można doświadczyć czegoś „oceaniczno-poe’owskiego: jakaś miłość, jakaś siła wznoszenia się drogami naszych języków do Edgara Poego”.¹⁶ Esej Vinavera omawia także problem rozumienia (problem „łączenia horyzontów”, dialogicznej formy rozumienia, odwołując się do terminologii Gadamera) oraz rolę przekładu w interpretacji, a nawet w życiu oryginału literackiego. Idąc ku Poemu, Vinaver przeszedł przez przekłady francuskie, polskie, rosyjskie i niemieckie, oraz nauczył się angielskiego, aby „zrozumieć brzmienie w oryginale” i „zejść [...] w głębię olśnienia, w gorzkie otchłanie ekstazy”.¹⁷ Czytając przekłady wierszy Poego na różne języki, zauważył, że znajdują się w nich pewne kluczowe elementy. Melodia prozy Poego zamyka i zalewa „organiczne ośrodki nerwowe wrażliwe na przyciski elektryczne”. Te czułe punkty nie zawsze są dostrzegalne w oryginale – „Genialny tłumacz dostrzega, wyczuwa te miejsca, a one, oświecone innym językiem, świecą bardziej śmiertelnym, proroczym blaskiem”.¹⁸

Tłumacz jest interpretatorem, a przekład postrzegany jest jako komentarz, wariant, a nawet uzupełnienie oryginału, ponieważ oba języki zmierzają do tego samego punktu, choć w różny sposób. Nie jest pewne, który język zagłębia się głębiej i skuteczniej penetruje ukryte zakamarki muzyki Poego. Przekład został przedstawiony jako możliwość przekroczenia niekompletności poszczególnych języków poprzez połączenie ich wielokierunkowych nurtów w jedną całość.

¹⁵ S. Bassnett, 2002: *Translation Studies*. Routledge, Londyn-Nowy Jork, s. 6.

¹⁶ S. Vinaver, 2012: *Edgar Po. W: Duša, zver, svet*. Belgrad, Službeni glasnik, s. 282.

¹⁷ Tamże.

¹⁸ Tamże, s. 81.

Przedmowę Vinavera do przekładów Stefanovicia można postrzegać jako fragment manifestu i programowego dyskursu autora z lat dwudziestych. W „Manifest ekspresjonističke škole” (Manifest szkoły ekspresjonistycznej, 1920), który znajdzie się w *Gromobran svemira* wydanym w Bibliotece Albatros, Vinaver, zrywając z mimetyczną koncepcją obrazowania rzeczywistości, wskazał na narracyjną sztukę Poe, która opisuje rzeczy dokładnie i precyzyjnie, dając jednocześnie czytelnikowi wrażenie tego, co nierealne, fantastyczne, co wymyka się poznaniu zmysłowemu.¹⁹ W eseju „Edgar Poe”, Vinaver podtrzymuje założenia przedstawione w manifestie, skupiając uwagę na antropologicznej wizji Poe i specyficznych cechach typologicznych jego postaci. Edgar Allan Poe jest jednym z najbardziej stałych odniesień w esejach Vinavera, a seria tekstów, w których odnosi się on do amerykańskiego pisarza, tematyzuje różne aspekty jego twórczości, zawsze z tą samą konstatacją – Poe jest prekursorem modernistycznego doświadczenia twórczego.

Kanon literatury światowej Albatrosa

Centralnymi punktami koncepcji programowej Biblioteki Albatros były pojęcia tradycji i modernizmu, a także nowa reprezentacja literatury światowej w kulturze serbskiej. Biblioteka Albatros może być postrzegana jako fundament innowacyjnej twórczości intertekstualnej, konkurującej z nowo powstałym, nietradycyjnym kanonem literatury światowej. Marko Juvan zauważa, że „każda literatura czy historia literatury postrzega literaturę światową przez pryzmat tego, jak postrzega swoją pozycję w globalnym systemie literackim”.²⁰ Właśnie w literacko-teoretycznej i literacko-historycznej (samo)prezentacji kanonów literatury światowej według „kryterium powojennego” plan przekładowy Albatrosa odegrał rolę konstytutywną. Przekład okazuje się ważnym czynnikiem otwierającym nowe możliwości samozrozumienia i repozycjonowania własnej kultury. Na początku lat dwudziestych redaktorzy Biblioteki Albatros pisali o nowej geopoetyckiej autoprezentacji centrum i peryferii, opierając się na ideologii literatury światowej.

Poszukiwanie własnej tożsamości, stawiane na pierwszym planie zarówno przez pokolenie powojennych modernistów, jak i ich przedwojennych poprzedników, nie odbywało się w próżni, lecz w złożonej sieci praktyk społecznych i kulturowych. Tym, co w okresie

¹⁹ S. Vinaver, 2012: *Manifest ekspresjonističke škole*. W: *Čardak ni na nebu ni na zemlji*. Belgrad, Službeni glasnik, s. 12.

²⁰ Tamże.

międzywojennym kształtowało dyskursywny obraz Europy wśród grupy intelektualistów, do której należeli Vinaver i Manojlović, była idea jedności kontynentu i równorzędnego miejsca w nim ich tradycji i kultury. Podstawą tego programu jest inne usytuowanie własnej kultury i literatury w stosunku do Europy. Zamiast internalizować pozycję Innego i obserwować zarówno własną kulturę, jak i kulturę Innego z własnej perspektywy, Vinaver upiera się, że powojenni moderniści wprowadzili do ogólnego doświadczenia europejskiego coś specyficznie jugosłowiańskiego, ciekawiącego się innością i wyjątkowością. W tekstach pisanych w latach dwudziestych Vinaver szukał potwierdzenia uniwersalnych ram kulturowych, wykraczając tym samym poza dyskurs etnocentryzmu i galicentryzmu, który był powszechną cechą epoki i który Vinaver krytykował już w przededniu I wojny światowej.

W planie wydawniczym Albatrosa znalazły się *Osnove i razvoj moderne poezije* (Podstawy i rozwój poezji współczesnej) Todora Manojlovicia, dyskurs literacko-naukowy, który miał „legitymizować” publikowane w Bibliotece lub planowane do wydania utwory beletrystyczne. Choć monografia Manojlovicia nie ukazała się w ramach tej Biblioteki, autor opublikował tekst „Svetska kultura, svetska književnost” (Kultura światowa, literatura światowa, 1925), z zaznaczeniem, że jest to fragment książki *Osnove i razvoj moderne poezije*. Definiując na nowo dyskursywny obraz Europy, Manojlović wyszedł więc od pierwotnej i jednej z najbardziej stałych idei literatury porównawczej, pojęcia *Weltliteratur*.

Dokonując przeglądu formacji, które w całej historii Europy dążyły do stworzenia wspólnej kultury, Manojlović stwierdza, że Goethe swoją koncepcją literatury światowej nadał tej ideologii „syntetyczną formułę i właściwe hasło”.²¹ Koncepcja Goethego nie jest obiektywnym faktem, lecz życzeniem, „postulatem kulturowym i edukacyjnym, drogowskazem do tego, co powinno być, nad czym należy pracować”.²² U podstaw pojęcia *Weltliteratur*, opartego na post-oświeceniowym kosmopolityzmie, Manojlović dostrzegł pragnienie pacyfizmu i współpracy kulturowej. Zauważył również, że ideologia ta stawiana była w obliczu chęci złagodzenia napięć i niebezpieczeństw związanych z nacjonalizmem i imperializmem, a także z konkurencją gospodarczą w post-napoleońskiej Europie. Nie dziwi zatem, że autor wdraża ją na początku lat dwudziestych ubiegłego wieku. Podkreślając „edukacyjno-etyczne znaczenie” ideologii, w pełni świadomy jej wielowarstwowości, choć ignorujący jej aspekt ekonomiczny, Manojlović dostrzega w niej wyjątkowy potencjał metodologiczny, co zresztą potwierdza jej reaktywacja we współczesnych studiach porównawczych:

²¹ T. Manojlović, 1987: *Svetska kultura, svetska književnost*. W: *Osnove i razvoj moderne poezije...*, s. 7–9.

²² Tamże, s. 9.

Jest to cenna wskazówka dla historyka literatury: wskazówka do badania jej jako całości, z pierwotnym – jeśli nie wyłącznym – uwzględnieniem istoty, jakości i rozwoju głębszych wartości emocjonalnych i ideologicznych, w których tkwi wspólny rdzeń poszczególnych, postrzeganych zewnętrznie i powierzchownie, mniej lub bardziej odmiennych i rozbieżnych literatur.²³

Autorzy, których Todor Manojlović interpretował w swoim studium, zostali uwzględnieni w planie tłumaczeniowym Albatrosa.²⁴

Perspektywa komparatystyczna Manojlovicia i Vinavera jest przede wszystkim opozycyjna wobec ugruntowanej wówczas opinii literacko-historycznej, mającej na celu przededefiniowanie autoprezentacji, którą ten dyskurs implikuje. Dla redaktorów Biblioteki Albatros kultura serbska/jugosłowiańska nie znajdowała się na peryferiach literatury europejskiej. Redaktorzy ci nie przywłaszczyli sobie dyskursu centralistycznego kosmopolityzmu „wielkich” kultur, ani dyskursu kulturowego nacjonalizmu „małych” narodów. Dialog z literaturą obcą prowadził nie tylko do integracji z kulturą europejską, ale także charakteryzował się tendencją do integrowania różnych tradycyjnych trendów we własnej kulturze. Vinaver i Manojlović starali się pokazać, że to, co w ich czasach było postrzegane jako literackie peryferia kultury serbskiej, odpowiadało centrum europejskiego megalopolisystemu literackiego. W tym kontekście kluczowy był przekład – tłumaczenie modernistycznego kanonu literatury europejskiej/światowej na kulturę serbską oraz tłumaczenie serbskich pisarzy modernistycznych i awangardowych na kanon literatury serbskiej i światowej.

Literatura

Anonim, 18.12.1921: *Biblioteka Albatros*. „Vreme”, s. 2.

Bassnett, S., 2002: *Translation Studies*. Routledge, Londyn–Nowy Jork.

²³ Tamże, s. 10.

²⁴ David Damrosch rozwija niektóre ze swoich najbardziej znaczących tez dotyczących literatury światowej i przekładów w zakończeniu książki *What is World Literature?* Jedną z jego tez, szczególnie ważną dla mojego tematu badawczego, jest to, że „literatura światowa nie jest ustalonym kanonem tekstów, ale sposobem czytania: formą oderwanego zaangażowania w światy poza naszym miejscem i czasem”. Oznacza to, że dzieła te powinny być traktowane jako sposób na nawiązanie kontaktu z kulturami i czasami innymi niż nasze własne. W przypadku Biblioteki Albatros możemy stwierdzić, że jej projekt translatorski/literatura światowa jest „eliptycznym załamaniem literatury narodowej”, które odzwierciedla głęboką zmianę paradygmatów społecznych, kulturowych i literackich po I wojnie światowej. „Elipsy”, które składają się na *literaturę światową w przekładzie* Albatrosa, to chęć zaznajomienia lokalnego środowiska kulturowego z dyskursami modernistycznymi i awangardowymi, a także próba przezwyciężenia narracji, według której kultura serbska/jugosłowiańska/bałkańska może być jedynie europejską peryferią. Oba te cele dogłębnie przebudowały horyzonty serbskiej literatury. D. Damrosch, 2003: *What is World Literature?* Princeton University Press, Princeton [etc.], s. 281–304.

- Biblioteka Albatros. Urednici Stanislav Vinaver i Todor Manojlović.* W: Vinaver, S., 2012: *Čardak ni na nebu ni na zemlji.* Belgrad, Službeni glasnik, s. 32–37.
- D. Damrosch, 2003: *What is World Literature?*, Princeton University Press, Princeton [etc.].
- Even-Zohar, I., 1997: *Polysystem studies.* „Poetics Today”, 1.
- Manojlović, T., 1921: *O poeziji i njenoj krizi i obnovi u 19. veku.* „Kritika”, 11/12, s. 387–390.
- Manojlović, T., 1987: *Sećanje na književni Beograd pre četiri decenije.* W: *Osnove i razvoj moderne poezije.* Belgrad, „Filip Višnjić”, s. 300–306.
- Manojlović, T., 1997: *Tradicija i doktrina.* W: *Novi književni sajam.* Zrenjanin, Gradska narodna biblioteka, s. 16–22.
- Manojlović, T., 1987: *Svetska kultura, svetska književnost.* W: *Osnove i razvoj moderne poezije.* Beograd, „Filip Višnjić”, s. 7–22.
- Marino, A., 1997: *Moderno, modernizam, modernost.* M. Dan, Z. Tomić, preł. Belgrad, Narodna knjiga-Alfa.
- Milutinović, Z., 2001: *Introduction.* W: *Getting over Europe: the Construction of Europe in Serbian Culture,* Rodopi, Amsterdam–Nowy Jork, s. 7–36.
- Juvan, M., 2011: *World literature(s) and peripheries.* „Acta Litteraria Comparativa”, 5, s. 272–285.
- Svirčev, Ž., 2017: *Vinaverova književna republika.* Belgrad, Službeni glasnik.
- Vinaver, S., 2012: *Jedan književni praznik.* W: *Videlo sveta.* Belgrad, Službeni glasnik, s. 345–347.
- Vinaver, 2012: *Edgar Po.* W: *Duša, zver, svet.* Belgrad, Službeni glasnik, s. 281–284.
- Vinaver, S., 2012: *Pesnički modernizam.* W: *Obrana pesništva.* Belgrad, Službeni glasnik, s. 13–19.
- Vinaver, S., 2012: *Manifest ekspresionističke škole.* W: *Čardak ni na nebu ni na zemlji.* Belgrad, Službeni glasnik, s. 9–27.